

חג הסוכות בימי עזרא ונחמיה

הרב עוז קאפח, סרן / רב ביסל"ח

בתיאור מהלכי שיבת ישראל לארצם ולתורתם בימי עזרא ונחמיה, מופיעה התייחסות מיוחדת לחג הסוכות¹:

”וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים אל עזרא הספר ולהשפיל אל דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יקוק ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי: ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו החר והביאו עליזות ועליעץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות פי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט.”

וכבר תמהו חז"ל ורבים מן המפרשים²:

”אפשר בא דוד ולא עשו סכות עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה; ואומר: והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירשת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו. ואידך? דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא עלייהו כי סוכה.”

הגמ' תמהה, איך יכול להיות שעם ישראל לא עשו סכות מימי יהושע בן נון ועד ימי עזרא ונחמיה? והרי זה לא יעלה על הדעת שלאורך כל השנים הללו, ובתוכם ימי השיא בתולדות עמנו, ימי דוד ושלמה, הזניחו מצווה זו. לכן הגמ' מבארת שהדברים אינם כפשוטם, ואומרת שני הסברים. ההסבר הראשון הוא שהעולים קידשו את הארץ מחדש לעניין המצוות

1 נחמיה פרק ח פס' יג - יח.

2 ערכין לב ע"ב.

התלויות בה, כמו שנהגו בימי יהושע, והסבר נוסף שבקשו ישראל לבטל את יצרא דעבודה זרה, ונענו³, והיה זה כסוכה המסוככת על ישראל⁴.

הגר"ש גורן זצ"ל עוסק בפרשיה זו בדרכו המיוחדת. לנגד עיניו עומדים פשטי המקראות, קדושת דברי חז"ל, ולעומתם אף דברי הכופרים בהם, והוא שואל⁵:

"שני הפירושים גם יחד, על אף היותם מוסמכים ביותר מפי התלמוד והסדר עולם, קשה להולמם לכאורה כפשוטם בסגנון המקרא. וכלל גדול הוא בתורה "אין מקרא יוצא מידי פשוטו", כמבואר במס' שבת, ועדיין צריכים אנו להבין את עמקי הדברים של המקרא והתלמוד בזה, כדי להוציא מלבם של הטועים המתרגמים את הפסוקים כצורתם, ותולים בוקי סריקי בכל אותם הדרורות שלא קיימו כביכול מצות סוכה מימי יהושע עד שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה".

דומני שהרב מעמיד לנו כאן עיקרון, שכוחו יפה גם במקומות אחרים, כאשר אנו מוצאים את עצמנו מתמודדים עם הבנה שטחית של המקרא, ועם דברי חז"ל שנראים חלילה כלקוחים ממחוזות אחרים. העיקרון אומר שאם נזכה להבין את "עמקי הדברים" – יעלו בקנה אחד, אך אם לא נצליח בכך – זה ממנו ולא חלילה שיש פגם בדברי חז"ל.

בהמשך הדברים מבאר הרב את תוכנו של חג הסוכות מתוך מספר מאמרים בספר הזוהר⁶:

"דמאן דאית ליה חולקא בעמא ובארעא קדישא יתיב בצלא דמהימנותא. דכל מאן דיתיב תחות צלא דמהימנותא אחסין חירו ליה ולבנוי לעלמין... ומאן דאפיק גרמיה מצלא דמהימנותא אחסין גלותא ליה ולבנוי דכתיב וילחם בישראל וישב ממנו שבי".

וכך קושר הרב את המאמרים:

"הרי שמצות סוכה קשורה בישיבתם של ישראל בארץ המקודשת, שזוכים לחירות האדם והארץ, והישיבה בה נחשבת כישיבה בצלא דמהימנותא - בצל השכינה, בניגוד לישיבה בגלות שאין שם חירות אמיתית ולא שורה בסוכה צילא דמהימנותא, שהיא מטרתה ותוכנה הפנימי של מצות הסוכה".

3 ועי' סנהדרין סד ע"א.

4 ועי' רש"י ערכין לב ע"ב ד"ה 'כי סוכה' שמסביר למה, לפי הסבר זה, שייכת ההשוואה ליהושע בן נון, ואכמ"ל.

5 במאמרו 'חג הסוכות בימי עזרא ונחמיה', תורת השבת והמועד עמ' 219-228.

6 פרשת אמור קג ע"א – קד ע"א.

תוכן הישיבה בסוכה, אם כן, קשור לקדושת הארץ, ומגלם תוכן של חירות. וראיתי בפירושו מתוך מדבש⁷ שמביא ממפרשי הזוהר⁸ שטעם הדבר שהסוכה היא 'צלא דמהימנותא' הוא: "לפי שאין לך בכל המצות שמפורסמת לכל כמו מצות סוכה שעושים אותה על הגגות ובשווקים וברחובות, ובזה אנו מראים לכל רואה שאנו מסתופפים בצלו של הקב"ה..."⁹ - נראה כי הפסוקים שלנו הם הם ההשראה לביאור תוכן זה, כי מצות הסוכה נעשית בחוץ, בהבלטה, וממילא מתבררת דרכה נאמנותנו, החיצונית והפנימית, לקב"ה. ומכאן חזרה לדברי הגר"ש, כי מצות הסוכה באמת שייכת לנו רק כשאנו במצב של חירות, וכשהארץ בקדושתה, כמבואר שם בזוהר.

מכאן ממשיך הרב ומבאר כי זו כוונת דברי חז"ל שפסוקים אלו מלמדים אותנו שכאן קידשו את הארץ בשניה, והדבר מתבטא באמת במצוות הסוכה:

"שאיין הכתוב בא להודיע שמאז יהושע בן נון עד עזרא ונחמיה לא קיימו מצות סוכה, אלא זאת שבזמן הגלות לא יכלו לקיים מצות סוכה במשמעותה הפנימית ובהדרה¹⁰ ולשבת בה בצל השכינה אפילו בארץ ישראל, משום שנתבטלה קדושת הארץ בזמן הגלות... והסוכה היתה ללא צילא דמהימנותא... לכן רבתה השמחה בישראל בימי עזרא בקיום מצות סוכה כפי שזה אירע בימי יהושע... ורק אז היוותה (הסוכה) תחליף לענני כבוד, באשר הישיבה בסוכה היא סמל לחירות העליונה...".

ברוח זו מסביר הרב גם את ההסבר השני בדברי חז"ל, שישראל זכו לחירות מן היצר הרע של ע"ז, כי זה עצמו כלול בחירות המתבטאת בסוכה¹¹.

כלומר, פשט דברי המקרא, שנעשה כאן חג סוכות שלא נעשה מאז ימי יהושע, מתקיים, יחד עם דברי חז"ל שנראו כמסכים אותנו לעניין אחר - קדושת הארץ או התמודדות עם יצה"ר - לאחר שאנו מתבוננים במשמעותו הפנימית של החג. אכן ישראל שבאותו הדור זכו מחדש בקדושת הארץ, והתרוממו מעל תאוות הע"ז, וכך זכו בחג סוכות שלא היה כמותו שנים רבות.

בסוף המאמר מביא הרב את ביאורו בע"פ של הראי"ה קוק לפשטי הפסוקים. הראי"ה מסביר שהדגש בפסוקים "ואשר ישמיעו ויעבירו קול בעריהם ובירושלם לאמר...", ומה

7 שם קג ע"ב ד"ה 'ורזא דא'.

8 האריז"ל, הרמ"ק, ועוד.

9 והיה ראוי שיגרה בנו השטן... רק שאין אנו חוששים לזה (לאחר יוה"כ).

10 כדברי המצודת דוד שם שלא עשו המצוה מן המוכחר.

11 ודומני שהדברים עוד יותר מתאימים לאור דברי מפרשי הזוהר שהחירות בסוכה מתגלה בזה שאיננו חוששים ממקטרגים - גם פנימיים - בקיימנו מצוות בפרהסיא גמורה.

שמורחב כי יצאו, והביאו, ועשו סוכות ברחובות העיר, מלמדנו שמה שנתחדש במעמד זה הוא קיום המצווה בהמון רב, בהתכוננות עצומה ובפרסום גדול, כענין ציבורי משמעותי¹², וזה מה שלא קרה עד אז.

ביאור נוסף שלענ"ד ראוי להזכיר בהקשר זה¹³ הוא ביאורו של המלבי"ם שם. המלבי"ם מדייק מתוך ההדגשה על הסוכות שנעשו "בחצרות בית האלהים, וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים", כי זהו חידוש גדול שניתן לעשות סוכות ברשות הרבים¹⁴, כיוון שכעת זכו בארץ מחדש ועזרא תיקן תקנה זו, ו'הערה משפטית' זו עצמה מהווה ביטוי למעמד המחודש של ישראל בארץ, ומולידה יכולת לקיים את המצווה בהמון רב ובשמחה גדולה¹⁵. דומני ששני ביאורי גאוני ישראל אלו, המתאימים לפשטי הפסוקים, מוארים באור חדש עם דברי הגר"ש על השייכות הפנימית של הסוכה לחירות ישראל בארץ¹⁶, ונמצא כי מהותה הפנימית מתגלמת יפה בביאורי הפשט – במעמד זה, לאחר שזכינו מחדש בחירותנו בארץ, ניתן היה לקבוע תקנות חדשות לרשות הרבים, ולקיים את חג הסוכות בפרהסייה ובהמון, וכל זה היווה ביטוי לקדושת הארץ מחדש, ולחירות מן היצר כדברי חז"ל.

לדרכנו, כמי שנמצאים פעמים רבות בצומת בו מחד אנו מתבקשים להסברה פשוטה ופשטנית בפרשיות מקרא שונות, ולעיתים לא מספיקה האמירה כי 'חז"ל אמרו' לסבר אזני השומעים, ומאידיך ברור לנו כי ללמד תורה – תורת אמת – מסורת ישראל ודברי חז"ל – אנו נתבעים, ננסה להתרומם מכאן לדרך התבוננות נחרצת זו, כי דברי התורה, פשטי המקראות, ודברי חז"ל אחד הם, וככל שנעמיק בתוכן הדברים נזכה גם לבארם, באמת שבהם, בצורה פשוטה.

- 12 מעניין כי כעין זה מבאר הראי"ה בהרחבה במצוות הבאת הביכורים (עין אי"ה על מסכת ביכורים) כי האופן שבו עמ"י בחר לקיים את המצווה, בחגיגות יתירה ובמעמד ציבורי, מגלה את המרכזיות של מצוה זו.
- 13 הרב נריה זצ"ל מביא (מועדי הראי"ה עמ' צז) שהראי"ה היה חוזר תדיר בסוכות על הסבר זה של המלבי"ם.
- 14 עי' שו"ע או"ח סימן תרלז ברמ"א.
- 15 ואפשר להוסיף שכמעט נתקיים שם בצורה ממשית לגבי יושבי הארץ – שהם עיקר האומה – יראיים כל ישראל לישב בסוכה אחת.
- 16 ולשולשתם מובן יפה גם הכינוי המיוחד לישראל בפסוק: "השבים מן השבי", שכן זהו הנושא בחגיגת החג באופן הזה. ומשתבץ בדברי הזוהר דלעיל המשייכים את היציאה מן הענן לגלות, בפסוק וישב ממנו שבי.